

TÜRKÇEDE ÇOKLUK BİRİNCİ EMİR ÇEKİMİNİN ÜÇÜNCÜ BİÇİMİ ve KERKÜK TÜRKÇESİ¹

Yrd. Doç. Dr. Mahmut SARIKAYA*

ÖZ: Türkçede çokluk birinci kişi emir çekimi, başlangıçtan beri – alın/-elin> -alım/-elim ekiyle yapılmaktadır. Bu ekle yapılan çekim, Türkiye Türkçesi yazı diline -alım/-elim biçiminde ulaşmıştır. Orta ve Doğu Anadolu ağızlarında genellikle –ak/-ek ekiyle yapılan çokluk birinci kişi emir çekimi, Azerbaycan ve Kerkük bölgelerinde de görülür. Kerkük ve Azerbaycan Türkçesi yazı dillerinde, bu çekimin, -ağım/-eyin ve -ağım/-eyim olarak üçüncü bir biçimi vardır. Bu çekimin ayrıca, Yakut Türkçesiyle ortaklığı olup Hatay ve Sivas yöresi gibi Anadolu ağızlarında hâlâ yaşayan izleri bulunmaktadır. Bu çalışmayla Türkçedeki çokluk birinci kişi emir çekiminin bu “üçüncü biçimi” örnekleri ve kaynaklarıyla ortaya konularak, yorumlanmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler Türkçede çokluk birinci kişi, Türkçede emir çekimi, Kerkük Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Yakutça.

The Plural Imperative Suffix Of First Person Third Type In Turkish Language And Kirkuk Turkish Dialects

ABSTRACT: Plural imperative suffix of first person is being done with the affixes of –alın/-elin> -alım/-elim in Turkish language from the very beginning. Conjugation with this affix has been reached to the literary Turkish of Turkey as -alım/-elim. The plural first person imperative which

¹ Bu çalışma, “Çokluk 1. Kişi Emir Çekiminin Üçüncü Biçimi ve Kerkük Türkçesi” başlığıyla **Uluslararası Çağdaş Irak Türkmen Türkçesi ve Edebiyatı Bilgi Şöleni**, (Türk Dil Kurumu ve Erciyes Üniversitesi Fen-Ed. Fak. İşbirliğiyle, 28-29 Nisan 2008, Kayseri-Türkiye)’nde bir bildiri olarak sunulmuş, bildirilerin kitap olarak yayımlanmaması üzerine, yazarı tarafından önemli ölçüde değiştirilerek ve geliştirilerek makale hâlinde düzenlenmiştir.

* Ahi Evran Üni. Fen Edeb. Fak. TDE Böl. mahmutsarikaya@ahievran.edu.tr

is being conjugated with –ak/-ek suffixes in Central and Eastern Anatolian dialects is seen also in Azerbaijan and Kirkuk in exactly the same way. In literary languages of Kirkuk and Azerbaijan Turkish there is also a third type as -ağın/-eyin ve -ağım/-eyim. This conjugation has conjunctions with Yakut Turkish and also has living marks in Anatolian dialects such as Hatay and Sivas. This work tries to put forward and comment on the “third version” of this plural imperative suffix of first person with its examples and resources.

Keywords: Plural first person in Turkish, Imperative conjugation in Turkish, Kirkuk Turkmen Turkish, Azerbaijani, Yakutish

GİRİŞ

Türkçede başlangıçtan beri var olan çokluk birinci kişi emir çekimi –*alın/-elin*> –*alım/-elim* ekiyle yapılmaktadır. Karahanlı Türkçesinde bu ekin hem –*alın/-elin*, hem de *alım/-elim* biçimi kullanılmış (Hacıeminoğlu 2003: 192-193), ek, Türkiye Türkçesi yazı diline –*alım/-elim* biçimiyle ulaşmıştır.

Orta ve doğu Anadolu ağızlarında genellikle –*ak/-ek* ekiyle çekimlenen çokluk birinci kişiye emir, Azerbaycan ve Kerkük bölgelerinde de aynen görülür.

Kerkük ve Azerbaycan Türkçesi yazı dili ve konuşma dillerinde, bu çekimin üçüncü bir biçimini oluşturan, –*ağın/-eyin* eki de vardır. Anadolu’da Kars, Sivas ve Hatay ağızlarında da örnekleri görülen bu çekim, Saha (Yakut) Türkçesi için de çok belirleyici bir özelliktir (Ağasıoğlu 1988: 252).

Bu yapı, Türkçe emir çekiminin bütün kişilerle, ya da en azından birinci ve ikinci kişilerle ilgili olarak aynı emir ekinin kullanıldığını düşündürecek kadar önemlidir. Bilindiği gibi bugünkü Saha (Yakut) ve Çuvaş Türkçelerindeki özellikler, Türkçe için daha eski yapı ve biçimler olarak kabul edilir ve bu lehçelerdeki yapılar karşılaştırmalarda asıl yapılar olarak esas alınır.

Azerbaycan Türkçesi çokluk birinci kişi emir çekimi:

Çokluk birinci kişi çekimindeki –*alım*, –*elim* emir eki, Azerbaycan Türkçesinde bugün kullanılmaz olmuştur. Bunun yerine yaygın olarak

alax, vèreh² örneğinde olduğu gibi istek çekimi kullanılır. Mahmut Sarıkaya'nın doktora çalışmasında şu örnekleri tespit edilmiştir: *biz gârdaşux, gelün hamumuz ülfet èyliyax; gèdek; gèdax; baxax; banlayağ* “horoz ötü-şüyle seslenelim”; *çuğullayak* “ihbar edelim”; *şênlig èdek; her iş görax, hamuni èyliyax békâr*. Kars'ta: *gèdeh, gètmieh; alax, almiyax* yanında *gèdeyin, gètmieyin; alağın, almiyağın* biçimleri de var. (Sarıkaya 1998: 286).

-*alım, -elim* emir çekimiyle Azerbaycan Türkçesinin bazı ağızlarında ve seyrek olarak karşılaşılır. Bunların da Dede Korkut Hikâyeleri gibi tarihi metinler (Sehend – Tarihsiz, 88-162) ve Türkiye Türkçesinin etkisiyle (Şehriyar 1373, 151) ortaya çıktığı tahmin edilebilir. Sarıkaya şu örnekleri tespit etmiştir: “Türkiye Türkçesinin etkisiyle -*elim, -alım* ekiyle de çokluk birinci kişi emir çekimi yapılır. Güney Azerbaycan Türkçesi yazı diline geçmiş şu örnekleri var: *gèdelim, duralım, dönelim, teclil edelim, yalğuz oğul yollarından dönmeyelim, gayıdalım, tapalım; görüşelim*”

Sarıkaya çalışmasında, ayrıca şu biçimi de tespit etmiş ve yorumlamıştır: Çokluk birinci kişi -*ak, -ek* istek eki ağızlarda -*ın, -in* seslerini de alarak genişler: *alağın, vèreyin* örneklerinde olduğu gibi. Bu olayda -*ğil / -gil* teklik ikinci kişi emir ekine analogi de önemli bir sebep olarak görülebilir, demiş ve şu örnekleri vermiştir: “-*ağın, -eğın* ekiyle: *ak, -ek* ekinin -*n* ünsüzü alarak genişlemesiyle ortaya çıktığı düşünülebilir. *gelin, gızın adın goyağın* “gelin, kızın adını koyalım”; *sildim süpürdüm, oynanın gel* “sildim süpürdüm, gelin oturalım” (Sarıkaya 1998: 286). Tabii ki *sildim süpürdüm, oynanın gel* örneğinde *y* ünsüzüne bağlı hece yutumu olmuştur: *oynayağın > oynanın*.

Aslında, -*ak, -ek* çokluk birinci kişi istek eki olup birçok başka örnekte olduğu gibi görev değişikliği ile çokluk birinci kişi emir eki yerine kullanılır olmuştur. Arpaçay Köylerinden Derlemeler'de Selahaddin Olcay ve arkadaşları: “Birinci kişilerde emir eki, istek ekiyle karışmıştır” diyor ve “Çokluk birinci kişide, Anadolu ağızlarındaki gibi *ek, - evlendireh* örneğinde olduğu gibi *ax/-eh* biçimindedir. Ancak yazı dilinin etkisiyle –*alım/-elim* biçimi de görülmektedir. Bölgemizde asıl ilgi çekici olan; -*a_ın / -e_ın* şeklinde görülen çoğul birinci kişi emir ekidir: *gède_ın* “gidelim”. Yalnız Arpaçay ve Tuzluca Azerilerinde karşılaştığımız bu biçim –*ax-ın /*

*** Bu çalışmada, A. Bican ERCİLASUN'un teklifi doğrultusunda (ERCİLASUN 1999: 41-61) alışılmış transkripsiyon harfleri yanında *hurultul h* için *x, kalın k, art damak k'si* için *q* harfleri; ayrıca, Kars yöresi Azeri Türkçesine özgü olarak hece ve kelime sonlarında görülen, bazı metinlerde –*yh* biçiminde gösterilen ses için: –*h* harfi kullanılmıştır: *çürüh* “çürük” kelimesinde olduğu gibi.

eĥ-in, -aĥın / -eĥin, -ain / -ein gelişmesiyle ortaya çıkmış görünüyor. Nitekim bazı kelimelerde ikinci biçim söyleyişlerle de karşılaştık” diyorlar. (Olca vd. 1976: 20, 21).

Gerek Kars yöresi Azerileri, gerekse Kerkük Türkleri arasında, tıpkı Yakutçada olduğu gibi, çokluk birinci kişi, iki kişi ise; ek, *-ax / -eĥ* biçimindedir: *gèdek, gèdeĥ* “seninle gidelim”, *goyax* “koyalım, seninle bırakalım”. Çokluk birinci kişi, iki kişiden fazla ise; ek, *-aĥın/-eyin* biçimindedir: *gèdeyin* “hep birlikte gidelim”, *goyaĥın* “hep birlikte koyalım, hep birlikte bırakalım”. (Celilov 1988: 252). Bu durum Kerkük Türkmen Türkçesinde daha çok oturmuş gibi görünüyor. Sarıkaya bu durumu, iki kişi ya da daha çok kişi için ayırımı yapmadan, Azerbaycan Türkçesi için genel bir durum olarak göstermiş: *gelek/geleyin; oxuyax/oxuyaĥın*. Kars'ta: *gèdeĥ, gètmiyeĥ; alax, almiyax* yanında *gèdeyin, gètmiyeyin; alaĥın, almiyaĥın* biçimleri de var (Sarıkaya 1998: 283). Kars'taki bu örneklerin kaynağının Ağbaba bölgesi'ne dayandığı da tespit edilebilmektedir: *gèdeyin, çıxardaĥın* “gidelim, çıkaralım” (Behbutov 2003, 385).

Güney Azerbaycan Televizyonu (Günaz Tv)'de yayımlanan bir ilan, bu yapının Güney Azerbaycan'da günümüzde de kullanıldığını göstermektedir:

Gelin birlikde

Günaz Tv-ni yaşadaĥın (Günaz.Tv /06.10.2007).

Güney Azerbaycan Türkçesinde ekin bu şekli, birinci şahıs emir eki *-alım, -elim* ekinin son ünsüzüne benzetilerek, *n > m* değişmesiyle *-aĥım, -eyim* biçiminde de kullanılmaktadır; Sarıkaya doktora çalışmasında bunun örneğini de tespit etmiş: *tutuşaĥım* “tutuşalım”, *ĥaytaraĥım* “çevirelim, döndürüp getirelim” (Sarıkaya 1998: 286).

Bu Çekimin Kerkük Türkmen Türkçesindeki Şekli:

Azerbaycan Türkçesindeki çokluk birinci kişi emir çekimine ait bu yapı Kerkük Türkçesinde daha yaygındır. Şu örnekleriyle karşılaştırılır:

Ėax gidaĥın Şıx Baĥı'na ĥezele

Men çit alım, sen fısdanuv tezele

Ėvlim tüşdü eyvandakı gözele

Gözellerin mesgeni bu çaydadı

İçmişem bâde, bilmirem sevdam hardadı (Kerkük Türküsü).

Bu türkünün Mahir Nakip tarafından tespit edilmiş bir başka varyantı ise şöyledir:

*Gel **gideğin** Şıkh bağına gazele
Men çit **alım**, sen fışdanu tazele
Gözüm düştü hayvandaki gözele
Gözellerin meskeni bu çaydadı
İçmişem bāde, bilmirem sevdam hardadı* (Nakip 1991: 63)

Görüldüğü gibi buradaki farkların çoğu ya birer telaffuz farkı, ya da transkripsiyon farkıdır.

Bu kullanımın iki ayrı Kerkük hoyratındaki biçimi ise şöyledir:

*Kerkük'ün buz dağları
Basıptı toz dağları
Elivi vēr elime
Gèçeğin tēz dağları* (Terzibaşı 1975: 530).

*Göze yar
Sürme çekib göze yar
Ceyran kuzısı tekin
Yaylağın düze yar
Ereb atlası tekin
Konağ **olağ** size yar
Heleb kırşanı tekin
Üz **sürteğin** üze yar
Küsmişem, incinmişem
Daha gelmem size yar
Bir toy ossun, bir bëyram
Beke geli bize yar
Otrağın diz be diz
Göz **tikeğin** göze yar* (Terzibaşı 1975: 337).

Günümüzde Kerkük bölgesinden yayın yapan “Türkmeneli Televizyonu”nda bu çekim biçiminin çok sık olarak kullanıldığı görülmektedir. Yörede bu kullanım giderek iki kişilik çoklukları da kapsayacak biçimde yaygınlaşmaktadır. Yazı dili Türkiye Türkçesine çok yakın olmasına rağmen, özellikle Kerkük hoyrat ve mani geleneğinin etkisi altındaki aydın şairlerde dahi halk ağzının etkilerinden biri olarak bu tür çokluk birinci kişi emir çekimleri görülebilmektedir:

*Avçuları **göreğin**
Sona Gölü'n **sorağın**
Kısrağ min, tazı apar
Ceyran durna **vurağın*** (Türkmenoğlu 1997: 252).

Hidayet Kemal Bayatlı, Irak Türkmen Türkçesi yazı dilinden hareketle yaptığı incelemede, “Burada emir eki yerine çokluk birinci kişi istek eki yer almaktadır: *alağ* “alalım”, *danışağ* “danışalım, konuşalım” (Bayatlı 1996: 393), derken, öte yandan “**Ancak çokluk birinci kişide emir ve istek ekleri –gın’dır.**” diyor. (Bayatlı 1996: 380).

Sâdettin Buluç ise “Emir kipinin çokluk 1. şahsı olarak: *gülağ* ~ *gülağ* “gülelim” ve ayrıca genişletilmiş şekli ile: *gülağın* ~ *gülağın* ‘gülelim’, *tikäğın* ‘dikelim’ çekimlerini göstermiştir. (Buluç 1968:113). Buluç ayrıca bu çekimin “emir veya yerine göre istek kipinin çokluk 1. şahsının kip ve şahıs eki” olarak kullanıldığını belirtmiştir. (Buluç 1968:117).

Bu Çekimin Anadolu Ağızlarındaki Başka Örnekleri:

1. Hatay Amik Ovası Türkmenleri Ağzındaki Şekli:³

“Hatay’ın Reyhanlı, Kırıkhan ve Antakya ilçeleri arasında kalan Amik ovası havzasında Türkçenin birden çok ağız özelliği görülmektedir. Birbirine yakın yerleşim alanları arasında bile bu farklılıklar muayyen bir şekilde vardır.

Sınırları verilen bu bölge içinde kalan Kırıkhan, Kumlu ve Hassa ilçelerindeki ağız özelliklerinden biri de emir kipinin birinci çoğulunda görülen farklılıktır. Amik ovasında bulunan Kumlu ilçesinde ve bu ilçeye bağlı Aktaş köyünde I. çoğul kişi emir kipinin bahsedilen farklı çekimi çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu kip ekinin geçerli olan biçimi *alım/-elim*’in yanı sıra bölgede *-ağın/-egin/-ağın* ekleri de kullanılmaktadır. Bu çekim küçüğünden büyüğüne ilçe ve köy halkının tamamı tarafından kullanılmaktadır.

Örnekler:

Yaşayağın da görek daha neler gelici başımıza. Susun da an-layağın şu adamın dediklerini. Haydi oğlum eve gidegin. Amcana söyleyegin de gelirken bize biraz çay getirsin (Zeynep Kandemir 72).

Dışarısı daha serin, haydi çıxağın biraz. Şu tarlayı bitiregin de eve gidegin. (Meryem Göçmez 43). *Arabayı getirin de denize gi-degin, yüzeğın biraz. Şu adamlar konuşağın da parayı getirsin. Ge-lin şu arabayı yıkayağın. Yemeği getirin de yiyegin* artık. (Hasan

³ Aslen Hataylı olan Mehmet Göçmez, yazarın isteği üzerine bu çekimin yöredeki örneklerini kaynak kişilerden tespit ederek göndermiştir. Kaynak kişilerin adları ve yaşları örnek cümleler sonunda, parantez içinde verilmiştir.

Güler 31). *Balıklar çok güzel pişmiş, gelin de yiyegin şunları. Serpmeyi getirin de balık tutağın biraz. Oturmaktan sıkıldık, haydi geze-gin.* (Mustafa Yakar 24). *Güzel bir etek dikegin. Bize gelin akşam, ödevleri yapağın.* (Ayşe Çabuk 15). *Hala, kuzuları sulayağın mı?* (Hüseyin Güler 8)”.

Yine Hatay’ın Hassa ilçesinden olan Gönül Dinçer, bu ekin, Hassa ve çevresinde *alaqın / gidekin* örneklerinde olduğu gibi *-aqın /-ekin* biçiminde kullanıldığını tespit etmiştir.

2. Bu çekimin Sivas yöresindeki kalıntılarını, Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencisi Emre Aydın bildirmiştir:

ğaxın gidān. “Kalkın gidelim”.

Saha (Yakut) Türkçesi Çokluk Birinci Kişi Emir Çekimi:

Feridun Ağasıoğlu Celilov, Azerbaycan Dilinin Morfonologiyası adlı eserinde bu çekimin Azerbaycan Türkçesindeki ekleri için şunları söylüyor:

“Azerbaycan dilindeki 1. şahsın çoğulu “-ağ//-ağ//-ax//-eg//-ég//eğ ve -ağın//-ağun//-ëğün//ëğüz değişken şekilleri ile kullanılır” ... “Birçok Türk dillerinde emir kipinin 1. şahsı yoktur. Azerbaycan ve Yakut dilinde ise, bu şahsı bildiren morfemler vardır. Örneğin: “yaz-ım, yaz-ağ” (Azerbaycan); “bar-ım, bar-iağın” (Yakut)”. Bu dillerde 2. şahsın ekleri de birbirine çok yakındır: “yaz-ø, yaz-ın (Azerbaycan), bar-ø, bar-ın (Yakut). Bunun dışında Yakut dilinde çiftlik-ikili olma durumu anlamı taşıyan unsurlar da vardır: 1. ve 2. şahıstaki “-iax” eki bu fonksiyonu taşımaktadır: “bar-iax (seninle gidelim)”. (Celilov 1988: 252).

M. Fatih Kirişçioğlu da Saha (Yakut) Türkçesi Çokluk birinci kişide aynı durumu tespit etmiştir:

sieğın (siex) “yiyelim”; *ahıağın (ahıax)* “açalım” (Kirişçioğlu 1999: 109).

Olumsuz biçimi: *siemieğın (siemiex)* “yemeyelim”; *ahı-mıağın (ahımi-ax)* “açmayalım” (Kirişçioğlu 1999: 109).

Bu çekimin sonundaki *-(I)n* eki çokluğu vurgulayan bir unsur gibi de görünmektedir. Bunun benzeri bir durum da Kerkük bölgesi Karatepe Köyü ağzında ve şimdiki zaman çekiminde görülmektedir. Oradaki örnekte *oxuruğın* “Okuyoruz” anlamında bir kullanım var. Aslında *oxuruğ*

çekimi tek başına “Okuyoruz” anlamını ifade edebildiği hâlde *-(U)n* ekinin kullanılması yine çokluğu vurgulamak için olmalıdır. Bu çekimin Karatepe yanında Kifri’de de bulunduğu bilinmektedir: *geliriğin* “geliyoruz”, *gèdiriğin* “gidiyoruz”. Görüldüğü gibi burada da bu vurgulama şimdiki zamanın çokluk birinci kişi çekiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekler, **Türkmeneli Televizyonu**’nun yayınlarından, bu satırların yazarı tarafından tespit edilmiştir.

Hidayet Kemâl Bayatlı’nın, ekin Kerkük Türkmen Türkçesinde *-gın* biçiminde olduğu yönündeki iddiası, hem Saha (Yakut) Türkçesindeki kullanılışıyla, hem de Azerbaycan Türkçesindeki kullanılışıyla örtüşmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde değişik bir çokluk üçüncü kişi emir çeki- mi:

Zayıf bir ihtimal de olsa, başlangıçta bütün kişilerle ilgili olarak aynı emir ekinin kullanıldığını düşündürecek bir delil de Eski Uygur Türkçesindeki bir başka çekim biçimidir: İyi ve Kötü Prens Öyküsü’ndeki bu çekim, *kirzk-ün tep yarlıgadı* “Girsin! diye emretti” ifadesidir. (Hamilton 1998: 33). Bu ifade eserin sözlük bölümünde *kir-zk-ün* biçimindedir (Hamilton 1998: 194). Dikkat edilirse, buradaki yapı, ‘teklik üçüncü kişiye emir’ olarak anlamlandırılmıştır. Tekrar edilen *-ün* hecelerinden birinin düşmesi sonucunda ortaya çıkmış gibi görünen bu yapı, *kir-sün-kün* çekiminin kısalmış gibidir ve bize, Oğuz Kağan Destanı’ndaki *bol-sun-ğil tep tediler* çekimini hatırlatmaktadır (Bang; Arat 1970: 17). Bu durumda İyi ve Kötü Prens Öyküsü’ndeki yapı *kir-zün-kün* > *kir-z-kün* “Girsin!” biçiminde olmalıdır.

Bu çekimin Uygurca Oğuz Kağan Destanı’ndaki *bol-sun-ğil* ifade biçimi de bu açıdan dikkat çekmektedir. Osman Fikri Sertkaya, *bol-sun-ğil tep tediler* biçimi üzerine sunduğu bildiriye, teklik ikinci kişiye emir çekimindeki *-ğil/-gil* eki de dâhil olmak üzere Türkçe için bu tür unsurların emir eki olmadığını, kuvvetlendirme görevinde kullanılan bir unsur olduğunu savunur. (Sertkaya 1996: 136-142). Ahmet Bican Ercilasun ise çok tartışılan birinci çokluk kişi emir çekimiyle ilgili olarak “insan kendi kendisine emredemez”, diyenlerin Türkiye Türkçesinde birinci kişiler için emir çekiminin bulunmadığı iddiasına katılmamaktadır. (Ercilasun 2014: 364-370). Fakat bu yazının konusu bu tartışmaları bir sonuca bağlamak değildir.

Beri yandan gerek dikkatlere sunulan bu örnekler, gerekse aşağıdaki değişik çekimler, ayrı ayrı ya da topluca izah edilmeye muhtaçtır. Örnek

olarak, Azerbaycan Türkçesinde, çokluk 2. kişiye emir olarak “yeter, uzatmayın, daha ileri gitmeyin!” anlamında *besdirin* (Hacıyev 1983: 153) denmesi de bu durumu göstermektedir. Yalnızca *besdi(r)* denmesi durumunda “o yeterlidir” anlamında ve şimdiki zaman ifadesi oluşacaktı. Burada ise “yeter, (siz) uzatmayın, daha ileri gitmeyin!” anlamında çokluk 2. kişiye emir çekimi söz konusudur. Görüldüğü gibi, buradaki (*In*) eki, hem emir durumu oluşturuyor hem de çokluk 2. kişiyi vurguluyor.

Erzurum, Erzincan ve Kars Yerli ağızlarında, çokluk ikinci kişiye emir olarak seyrek kullanılan bir örnek vardır: *çabigin* <ET. *çap-* : “çabuk edin”. (Sağır 1995: 390, 412). Bu kullanımın *çabiğın*, *çabuğın* biçimi Kars’ta da var. Bu olay, “En az çaba yasası”nın bir sonucu olarak “çabuk edin!” ya da “çabuk olun!” söyleyişlerinin kısalmış olabileceği gibi, ifadenin sonundaki *-In* eki, çokluk ikinci kişiyi vurgulayan bir unsur olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca bu yapının, teklik ikinci kişi emir ekinin çokluk ikinci kişiye atlamasıyla oluşan “*çabuk+ğın*” çekiminden kısalma sonucunda oluştuğu da düşünülebilir. Bir başka ihtimâl ise, bu ekin başlangıçtan beri çokluk ikinci kişi için de kullanılıyor olmasıdır. Bu ihtimâllerin hepsi çok dikkatli değerlendirmeye muhtaçtır.

Bunun benzeri bir durum Kerkük bölgesi Karatepe Köyü ağzında ve şimdiki zaman çekiminde görülmektedir. Gözlemlerimize dayalı olarak tespit ettiğimiz bu çekim örneklerinde, *oxuruğın* “okuyoruz” anlamında bir kullanım söz konusudur. Aslında *oxuruğ* çekimi tek başına “okuyoruz” anlamını ifade edebildiği hâlde buna (*U*)n morfeminin eklenmesi yine çokluğu vurgulamak için kullanılıyor olabileceği gibi, bir yandan da yukarıdaki *besdirin* ve *çabiğın*, *çabuğın* çekimleriyle ilgili ihtimalleri bu sefer şimdiki zaman çekimleri için düşünmemizi gerektiriyor. Bu çekimin Karatepe yanında Kifri’de de bulunduğu bilinmektedir: *geliriğın* “geliyoruz”, *gèdiriğın* “gidiyoruz” gibi.

SONUÇ

Görüldüğü gibi çokluk birinci kişi emir çekiminin var olan bu üçüncü biçimiyle ilgili olarak bu çalışmayla ortaya konan tespit ve yorumların ucu açıktır Fakat şimdilik şunu söylemek mümkündür:

Hidayet Kemal Bayatlı’nın, çokluk birinci kişiye emir çekiminin Kerkük Türkmen Türkçesinde *-ğın* eki almak suretiyle gerçekleştiği yönündeki iddiası, hem Saha (Yakut) Türkçesindeki çekimle hem de Azerbaycan Türkçesindeki çekimle örtüşmektedir. Bu durumda “-ak, -ek” istek ekinden sonra bir de *-GIn* emir ekinin kullanıldığını kabul etmek

gerekeceğinden, *-ağın / -eyin* ekinin oluşmasıyla ilgili olarak, “*-ak, -ek*” istek ekinin, ağızlarda, *-ın, -in* seslerini de alarak genişlediği” yolundaki Olcay ve arkadaşlarının, F. Celilov’un ve M. Sarıkaya’nın yukarıdaki yorumlarını gözden geçirmeyi gerektirir.

KAYNAKÇA

- BANG, W; G. R. Rahmeti (1970), *Oğuz Kağan Destanı*, Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- BAYATLI, Hidayet Kemal (1996), *Irak Türkmen Türkçesi*, TDK yay., Ankara.
- BEHBUTOV, Safi (2003), *Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti II. Cild, M-Z*, TDK yay. Ankara. BULUÇ, Sâdettin (1968), “Kerkük Hoyrat ve Mânilerinde Başlıca Ağız Özellikleri”, *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1966*, TDK Yay., Ankara. s. 113.
- BURAN, Ahmet; ALKAYA Ercan (2001), *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yay., Ankara
- CELİLOV, Ağasıoğlu Feridun (1988), *Azerbaycan Dilinin Morfonologiyası*, “Maarif” Neşriyyatı, Bakı.
- ERCİLASUN, A. Bican (1983), *Kars İli Ağızları*, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara.
- _____ (1999), “Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*, TDK Yay, Ankara, s. 41-61
- _____ (2014), “Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine”, *Makaleler 1*, Yayına Hazırlayan: Ekrem Arıkoğlu, 2. Baskı, Akçağ Yay., s. 364-370, Ankara.
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin (2003), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK Yay, Ankara.
- HACİYEV, İsmayıl (1983), *Yadda Galan Günlerim*, Gençlik Neşriyatı, Bakı.
- HAMILTON, James Russel (1998), *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (çev. Vedat Köken), TDK yay., Ankara.
- KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (1999), *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara.
- NAKİP, Mahir (1991), *Kerkük Türk Halk Musikisinin Tasnif ve Tahlili*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- OLCAY, Selâhaddin, A. Bican Ercilasun, Ensar Aslan (1976), *Arpaçay Köylelerinden Derlemeler*, TDK yay, Ankara.
- SAĞIR, Mukim (1995), *Erzincan ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, TDK Yay. Ankara.
- SARIKAYA, Mahmut (1998), *Güney Azerbaycan Türkçesi, Basılmamış Doktora Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

SEHEND, Bulud Karaçorlu (Tarihsiz), *Sazımın Sözü 1. ve 2. c.*, İntişarat-ı Şems, Tebriz.

SERTKAYA, Osman F. (1996), “bolsunğıl tēp tēdiler”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988 – 26 Eylül 1988 / 3 Ekim 1988*, TDK Yay., Ankara, s. 136-142.

ŞEHRİYÂR, Mehmed Hüseyin (1373), *Dîvân-ı Şehriyâr (Türkî)*, Prof. Dr. He- mid Mehmedzâde'nin Mukaddime, Redakte ve İzahları ile, 8. bas. İntişarât-ı Zerîn ve İntişarât-ı Nigâh, Tehran.

TERZİBAŞI, Atâ (1975), *Kerkük Hoyratları ve Manileri*, Ötüken Yay., İstanbul

TÜRKMENOĞLU, Şemsettin (1997), “Kerkük'te Mahalleler” (Şiir), *Kerkük Güldestesi*, (Haz. Suphi SAATÇİ), Ötüken Yay, İstanbul, s. 249-252.

<http://www.gunaz.tv/06.10.2007>.

